

Fimmtudaginn 17. febrúar 1994.

Nr. 41/1991.

Landsbanki Íslands

(Stefán Pétursson hrl.)

gegn

Þrotabúi Íslandslax hf.

(Sigurmar K. Albertsson hrl.)

Gjaldprotaskipti. Afurðalán. Tryggingarbréf. Kröfugerð. Máls-
ástæður.

Dómur Hæstaréttar.

Mál þetta dæma hæstaréttardómararnir Hrafn Bragason, Garðar Gíslason, Guðrún Erlendsdóttir og Hjörtur Torfason og Ingibjörg Benediktsdóttir, settur hæstaréttardómari.

Áfrýjandi skaut máli þessu til Hæstaréttar með stefnu 21. janúar 1991 að fengnu áfrýjunarleyfi 16. sama mánaðar. Hann gerir eftirfarandi dómkröfur: „Aðalkrafa áfrýjanda er að hinn áfrýjaði úrskurður verði ómerktur og gjaldprotaskiptamáli Íslandslax hf. verði vísað frá skiptarétti Grindavíkur. Varakrafa er að samþykkt verði, sem krafa utan skuldaraðar, afurðalán, sem falla undir tryggingarbréf, sem eru með veði í eldisfiski stefnda, dags. 29.06.1987 USD 700.539,- og 08.10.1987 USD 84.790,- og er kröfufjárhæð jafnvirði USD 785.059,- á gengi greiðsludags. Prautavarakrafa er að málskostnaður, sem stefnda var tildæmdur í héraði, verði felldur niður eða verulega lækkaður.“ Þá krefst hann málskostnaðar, verði aðal- eða varakrafa tekin til greina.

Stefndi krefst staðfestingar hins áfrýjaða úrskurðar og málskostnaðar fyrir Hæstarétti.

Mörg ný skjöl hafa verið lögð fyrir Hæstarétt.

I.

Eins og lýst er í hinum áfrýjaða úrskurði, var aðalkrafa áfrýjanda fyrir skiptarétti Grindavíkur sú, „að samþykkt verði sem krafa utan skuldaraðar krafa hans í þrotabúið, kr. 90.975.538 sem eru veitt framleiðslulán á árunum 1986 til 9.11.1989 og tryggð með veði í birgðum, þ.e. öllum laxfiski í eldi í eigu Íslandslax hf.“ Kröfu þessa byggði áfrýjandi á því, að hún væri veðkrafa utan skuldaraðar. Með

útgáfu tryggingarskjala til áfrýjanda hefði stofnast handveðsígildi, sem gilt væri samkvæmt 24. gr. gjaldþrotalaga nr. 6/1978 og 83. gr. skiptalaga nr. 3/1878. Krafa þessi breyttist ekki við gjaldþrot stefnda og væri ekki háð því, hvort tryggingarskjölum væri rétt þinglýst samkvæmt þinglýsingalögum nr. 39/1978.

Í greinargerð áfrýjanda til Hæstaréttar 25. september 1991 var aðalkrafan hin sama og var fyrir skiptarétti, en byggð á allt öðrum málásástæðum. Byggt var á því, að skráning breytingar á félagssamþykktum Íslandslax hf. hefði verið ólögmæt og afurðalánasamningum og tryggingarbréfum hefði verið rétt þinglýst í Reykjavík, sem hefði verið varnarþing og heimili Íslandslax hf. frá stofnun félagsins.

Við málflutning hér fyrir dómi kom áfrýjandi með nýja aðalkröfu, þar sem hann krefst þess, að hinn áfrýjaði úrskurður verði ómerktur og málinu vísað frá skiptarétti Grindavíkur.

Stefndi hefur mótmælt nýrri kröfu áfrýjanda sem allt of seint fram kominni með vísan til 111. gr. laga nr. 91/1991 um meðferð einkamála.

Engir þeir gallar eru á málatilbúnaði, sem sjálfkrafa eiga að valda ómerkingu hins áfrýjaða úrskurðar. Skilyrðum 45. gr. laga nr. 75/1973 um Hæstarétt Íslands, til að koma megí nýrri kröfu að hér fyrir dómi, er ekki fullnægt. Með skírskotun til þessa, sbr. og 111. gr. laga nr. 91/1991, verður ómerkingarkrafan ekki tekin til greina.

Líta verður svo á, að með kröfugerð sinni hér fyrir dómi hafi áfrýjandi fallið frá þeirri aðalkröfu, sem hann gerði fyrir skiptarétti og í greinargerð sinni til Hæstaréttar.

II.

Fyrir Hæstarétt hefur verið lögð skýrsla Más Hallgrímssonar og Kristins Þorsteinssonar, starfsmanna afurðalánadeildar áfrýjanda, frá 22. júlí 1991, þar sem þeir gera grein fyrir afurðalánaviðskiptum áfrýjanda við bankann. Þar segir svo:

„Við upphaf afurðalánaviðskipta í Landsbankanum er stofnað reikningslán á nafni framleiðandans, þar sem öll afurðaviðskipti viðkomandi aðila fara í gegnum og bankinn hefur hönd í bagga með öllum inn- og útborgunum á reikningslánið. Framleiðandinn leggur fram birgðaskýrslu um unnar og óunnar birgðir afurða og veðhæfra

rekstrarvara, og er þá gerður afurðalánasamningur, sem felur m.a. í sér veðsetningu birgðanna svo og veðsetningu þess sem veðsali á eða eignast kann eftir því sem lög leyfa. Afurðalánasamningurinn er stimplaður og sendur strax til þinglýsingar. Bankinn lánar síðan afurðalán, sem venjulega er ákveðinn hluti af verðmæti birgðanna, dregur frá því lögboðin gjöld og vexti og leggur afganginn inn á hlaupareikning viðkomandi til ráðstöfunar. Samkvæmt afurðalánasamningnum má bankinn við lánveitingu eða innborgun ráðstafa fé til greiðslu tiltekinna skulda, en leyfir framleiðandanum síðan að ráðstafa mismuninum. Fari birgðir vaxandi að magni og/eða verðmæti getur framleiðandinn komið með nýjar birgðaskýrslur og fengið út á þær aukin afurðalán, en útlánin takmarkast ávallt af fjárhæð afurðalánasamninganna og birgðum sem að baki standa. Þegar innborganir berast, er bankanum heimilt að taka allt andvirði seldrar vöru inn á útlán en jafnaðarlega tekur bankinn sama hlutfall af þeim og lánað var, að viðbættum vöxtum o.fl. hafi vextirnir ekki verið greiddir við veðsetningu. Þegar innborganir hafa lækkað afurðalánin svo að þau nemi lægri fjárhæð en þær birgðir sem framleiðandi á, hefur það ætíð verið venja að lánað er út á þá viðbót með þeirri tryggingu sem gildandi afurðasamningur veitti. Á hinn bóginn eru gerðir nýir afurðalánasamningar, ef skuld á reikningsláninu fer fram úr fjárhæðum fyrri afurðalánasamninga. Það fer því mikið eftir hraða í sölumálum og skilum á afurðaandvirði hve margir samningar eru gerðir á framleiðslutímabilinu. Það má nefna sem dæmi, að í mörgum tilfellum eru gerðir einn til tveir afurðasamningar í byrjun árs við fiskvinnslufyrirtæki, sem duga allt árið þótt heildarútlán á reikningsláninu séu margföld upphæð afurða(veðs)-samninganna. Bankinn þarf einungis að gæta þess að hámarksskuld á reikningsláninu fari ekki fram úr heildarveðsetningu samkvæmt gerðum samningum.

Almennt eru afurðalán veitt til eins árs í senn og þarf þá að gæta þess að tengja saman framleiðslu og útlán þess árs. Í fiskeldi hafa veðsetningar að undanfögnu verið til 4ra ára, en veð í eldisfiski teljast halda sínu gildi þótt þau hafi verið tekin fyrir breytingu á veðlögunum á meðan veðsettar afurðir eru enn fyrir hendi.

Í viðskiptum við Íslandslax hf. var þessari reglu fylgt og nýir af-

urðasamningar því aðeins gerðir að skuldir yrðu hærri en samarlögð fjárhæð afurðasamninga leyfði.“

Fyrsti afurðalánasamningurinn milli Íslandslax hf. og áfrýjanda var gerður 29. júní 1987, en síðan voru gerðir 10 samningar til viðbótar. Lánveitingar áfrýjanda stóðu til 6. nóvember 1989. Áttu útlán að nema 37,5% af birgðastöðu, en birgðaskýrslur voru gefnar mánadaglega. Innborganir vegna sölu á laxi fóru að berast bankanum vorið 1988 og urðu það miklar, að ekki var þörf á því að gera veðsamninga eftir 1. júní 1988, þótt veitt væru 8 afurðalán frá þeim tíma og fram til 6. nóvember 1989. Við gjaldþrot Íslandslax hf. 9. nóvember 1989 var heildarkrafa, sem áfrýjandi lýsti í þrotabúið vegna afurða- og framleiðslulána, 90.975.538 krónur. Eins og lýst er í hinum áfrýjaða úrskurði, var því hafnað, að krafa þessi væri utan skuldaraðar, að því er varðaði 9 af 11 samningum, á þeim forsendum, að þeim hefði ekki verið þinglýst í réttu lögsagnarumdæmi, en veðréttur samkvæmt þeim tveimur samningum, sem töldust gildir, var talinn niður fallinn vegna innborgana á lánin.

III.

Varakrafa áfrýjanda er á því byggð, að þau tvö tryggingarbréf, sem þinglýst var í Grindavík, njóti gilds veðréttar og skuld, að fjárhæð 785.059 bandaríkjadalir, eigi að teljast utan skuldaraðar. Hér sé um að ræða tryggingarbréf, sem lána megí út á einu sinni eða oftar meðan lánveitandi telur veð nægja til tryggingar útlánunum.

Tryggingarbréf þau, sem hér um ræðir, eru dagsett 29. júní og 8. október 1987. Samkvæmt þeim er Íslandslaxi hf. veitt lán til rekstrar fiskiræktarstöðvar að Stað við Grindavík á tímabilinu 1. maí til 31. desember 1987. Til tryggingar greiðslu lánsins veðsetur félagið áfrýjanda með 1. veðrétti að sjálfsvörsluveði: „allan laxfisk, er lántaki á eða eignast kann á ofangreindu tímabili og er í uppeldi í fiskiræktarstöð lántaka að Stað v/Grindavík, skv. birgðaskrá dags. . . . Samningur þessi gildir þar til öll veðsett framleiðsla lántaka á fyrrgreindu framleiðsluári er seld og allar skuldir hennar vegna eru greiddar ásamt og öllum kostnaði. . . .“

Samkvæmt framangreindum tryggingarbréfum var tekið veð í eldisfiskinum á grundvelli heimilda í veðlögum nr. 18/1887, sbr. lög nr. 87/1960 og lög nr. 43/1986, sem áður leyfðu veðsetningu afurða

allt að einu ári í senn til tryggingar lánum, en með síðastnefndum lögum var heimilað að veðsetja eldisfisk til fjögurra ára í senn. Þótt veðsetning samkvæmt tryggingarbréfunum væri í upphafi miðuð við fisk, sem í eldisstöðinni væri á tilteknu tímabili, ákváðu aðilar í reynd að halda bréfunum við um lengri tíma, eins og svigrúm var til samkvæmt lögnum, og var þeim ekki aflýst. Sýnist þetta hafa verið gert bæði vegna þess, að fiskur frá umræddu tímabili ætti að vera áfram í eldi, og svo hins, að lán vegna stöðvarinnar eftir lok tímabilsins hafi að hluta verið veitt út á sama fisk og jafnframt verið byggð á gildi veðréttar samkvæmt bréfunum.

Stefndi heldur því fram, að þau lán, sem tengjast þeim tveimur tryggingarbréfum, sem þinglýst var í Grindavík, séu að fullu greidd og allar greiðslur Íslandslax hf. hafi gengið til skulda í rétttri tímaröð.

Svo sem að framan er lýst, var skipan afurðalánanna í máli þessu með þeim hætti, að fjárhæð skuldarinnar á hverjum tíma skipti máli fremur en aldur lánanna. Samkvæmt tryggingarbréfunum gildir samningurinn, þar til öll veðsett framleiðsla lántaka á tímabilinu er seld og allar skuldir hennar vegna greiddar. Meðan veðið er fyrir hendi, helst veðrétturinn. Sú regla að láta greiðslur ganga fyrst inn á elstu lánin átti ekki við í viðskiptum aðila, eins og þau fóru fram. Í málinu er upplýst, að verulegur hluti birgða Íslandslax hf. var enn fyrir hendi, þegar félagið varð gjaldþrota, þar á meðal fiskur frá árinu 1987, en skuldir ógreiddar. Ber því samkvæmt framansögðu að taka varakröfu áfrýjanda til greina, en um hana er ekki tölulegur ágreiningur. Miða skal við gengi bandaríkjadala eins og það var við gjaldþrotaúrskurð 9. nóvember 1989, svo sem áfrýjandi gerði í kröfulýsingu sinni í héraði. Krafa um dráttarvexti kemur ekki til álita, enda höfðu lánin vegna tryggingarbréfanna ekki verið gjaldfelld, þegar gjaldþrot bar að.

Rétt þykir, að málskostnaður í héraði falli niður, en stefndi greiði áfrýjanda málskostnað fyrir Hæstarétti, svo sem í dómsorði greinir. Hefur þá ekki verið tekið tillit til virðisaukaskatts.

D ó m s o r ð:

Viðurkennd er utan skuldaraðar krafa áfrýjanda, Landsbanka Íslands, á hendur stefnda, þrotabúi Íslandslax hf., um greiðslu á 785.059 bandaríkjadöllum á gengi úrskurðardags gjaldþrots 9. nóvember 1989, 1:62,45, það er 49.026.934 krónum.

Málskostnaður í héraði fellur niður, en stefndi greiði áfrýjanda 250.000 krónur í málskostnað fyrir Hæstarétti.

I.

Úrskurður skiptaréttar Grindavíkur 11. október 1990.*Málavextir.*

Mál þetta var tekið til úrskurðar að loknum munnlegum málflutningi 21. september 1990.

Sóknaraðili er Landsbanki Íslands og varnaraðili er þb. Íslandslax hf. Hlutfélagið Íslandslax hf. var stofnað á árinu 1984. Heimili og varnarþing félagsins var upphaflega í Reykjavík, en 20. júní 1985 var samþykkt á aðalfundi félagsins að flytja heimili og varnarþing þess til Grindavíkur og var Hlutfélagaskrá tilkynnt um breytinguna með bréfi, dags. 1. nóvember 1985. Tilgangur félagsins var skv. 3. gr. samþykktu félagsins „að reisa, eiga og reka stöð til eldis og framleiðslu á fiski í stórum stíl og að vinna að þróun í fiskeldi og enn fremur að hafa um hönd alla starfsemi og viðskipti, sem samfara eru slíkum atvinnurekstri“. Sala seiða og matfisks komst vel í gang árið 1987 en fljótlega fór rekstur félagsins að ganga illa. Hluthafar gáfust að lokum upp við að halda rekstrinum gangandi, og var Íslandslax hf. úrskurðað gjaldþrota þ. 9. nóvember 1989 að undangenginni 5 mánaða greiðslustöðvun.

Kröfur sóknaraðila, Landsbanka Íslands, í búið eru margar, en mál þetta er risið vegna ágreinings um kröfu nr. 48m á skrá yfir lýstar kröfur í þrotabúi Íslandslax hf. Krafa nr. 48m er vegna afurða- og framleiðslulána sem sóknaraðili veitti Íslandslaxi hf. á árunum 1987–1989. Er fjárhæð kröfunnar kr. 90.975.538.- og eru henni til rökstuðnings ellefu skjöl sem ýmist eru nefnd „tryggingabréf fyrir framleiðsluláni“ eða „afurðalánasamningur um lán til framleiðslu eldisfisks“. Öll þessi lán eru skv. skjölunum veitt gegn samhliða 1. veðrétti í afurðum og rekstrarvörum stöðvarinnar. Níu þessara skjala var þinglýst í Reykjavík en aðeins tveimur á varnarþingi Íslandslax hf. í Grindavík, þ.e. láni, dags. 29. júní 1987, að upphæð USD 700.539,00, og

láni, dags. 8. október 1987, að upphæð USD 84.790,-. Bústjórar þb. Íslandslax höfðuð kröfunni sem kröfu utan skuldaraðar, en samþykktu hana sem almenna kröfu. Við það vildi sækjandi ekki una og var því ákveðið að reka sérstakt skiptaréttarmál um ágreining þennan.

II.

Kröfur.

Aðalkrafa sóknaraðila er „að samþykkt verði sem krafa utan skuldaraðar krafa hans í þrotabúið, kr. 90.975.538,00, sem eru veitt framleiðslulán á árunum 1986 til 9.11. 1989 og tryggð með veði í birgðum, þ.e. öllum laxfiski í eldi í eigu Íslandslax hf.“.

Til vara krefst sóknaraðili „að samþykkt verði sem krafa utan skuldaraðar eftirstöðvar framleiðslulána sem veitt voru á árinu 1987 og tryggð eru með veði í öllum laxfiski í eldi í eigu Íslandslax hf. Kröfufjárhæð er jafnvirði USD 785.059 á gengi 62,45, ísl. kr. 49.026.934, auk dráttarvaxta frá 31.12. 1987 til 09.11. 1989“.

Til þrautavara krefst sóknaraðili „að samþykkt verði sem krafa utan skuldaraðar eftirstöðvar framleiðslulána sem veitt voru á árinu 1987 og tryggð eru með veði í öllum laxfiski í eldi í eign Íslandslax hf. Kröfufjárhæð er jafnvirði USD 344,938 á gengi 62,45, ísl. kr. 21.541.137, auk dráttarvaxta frá 31.12. 1987 til 09.11. 1989. Ennfremur er krafist málskostnaðar að mati réttarins“.

Varnaraðili krefst þess „að öllum kröfum sóknaraðila til stöðu utan skuldaraðar í þb. Íslandslax hf. verði hrundið, en kröfu hans að fjárhæð USD 1.389.372 verði skipað með almennum kröfum. Þá er krafist málskostnaðar skv. texta LMFÍ“.

III.

Málsástæður.

Sækjandi byggir aðalkröfu sína á því að krafa sín sé veðkrafa sem skuli vera krafa utan skuldaraðar skv. 83. gr. laga nr. 3/1978, sbr. 24. gr. laga nr. 6/1978. Telur hann að með útgáfu tryggingarskjala til sækjanda hafi sækjanda stofnast handveðsigildi sem gilt sé skv. 24. gr. laga nr. 6/1978 og 83. gr. laga nr. 3/1978. Verjandi hafi skuldbundið sig til að greiða afurðalán frá sækjanda með andvirði seldra afurða. Þessi ráðstöfun jafngildi stofnun handveðsigildis í skilningi 24. gr. laga nr. 6/1978 sem breytist ekki við gjaldþrot varnaraðila og sé ekki háð því hvort tryggingarskjölum var þinglýst rétt skv. lögum nr. 39/1978.

Varakröfu sína byggir sækjandi á að enn séu ógreidd framleiðslulán til Íslandslax hf. árið 1987. Telur hann eftirstöðvar lána vera jafnvirði USD 1.309.179. Þar sem aðilar eru sammála um, að tryggingarbréf, útg. 29. júní

1987, að upphæð USD 700.359,00, og tryggingarbréf, útg. 8. október 1987, að upphæð USD 84.700, séu lögformlega frágengin og rétt þinglýst, hafi þau fullt veðgildi og falli fjárkrafa sækjanda undir þann veðrétt, allt að USD 785.059 auk vaxta. Sóknaraðili telur stærstan hluta birgða af laxfiski vera af árgangi 1987.

Prautavarakrafan er rökstudd með því að greiðslur inn á afurðalán árin 1987 til 1989 hafi jafnan farið til greiðslu á elsta láni hverju sinni. Eftirstöðvar séu þannig USD 344.938 sem er mismunur á veittum lánum árið 1987, USD 1.975.283, og innborgana á afurðalán frá 1. janúar 1987 til 9. nóvember 1989, samtals USD 1.630.345. Krafan falli undir veðrétt skv. áðurnefndum tryggingarbréfum sem þinglýst var á réttum stað.

Varnaraðili rökstyður kröfur sínar með vísan til þinglýsingalaga nr. 39/1978 og þá sérstaklega 47. gr. sem fjallar um þinglýsingu á lausafé.

Jafnframt bendir varnaraðili á þá almennu reglu kröfurettar að hagsmunir skuldara ráði, til hvaða skulda greiðslur gangi, ef um margar skuldir er að ræða. Auk þess bendir hann á, að ef halda eigi þá reglu, að greiðslur eigi að ganga upp í elstu lán, þá sé ljóst, að öll lán fram til 28. desember 1987 séu að fullu greidd, sbr. rskj. nr. 14.

IV.

Álit réttarins.

Frá og með 20. júní 1985 er heimili og varnarþing Íslandslax hf. í Grindavík. Samkvæmt 47. gr. þinglýsingalaga nr. 39/1978 ber að þinglýsa eignarhafti á lausafé, sem er í eigu skrásetts félags, í því þinglýsingaumdæmi, sem það er skrásett. Er orðalagið mjög skýrt. Telja verður að fylgja verði því út í æsar, enda er það mjög auðvelt í framkvæmd. Einsýnt er líka að önnur framkvæmd hefði í för með sér óþarft og óviðunandi öryggisleysi um þinglýsingar á óskrásettu lausafé. Tryggingarbréfum þeim, sem fjallað er um í máli þessu, var þinglýst í Reykjavík. Þar af leiðir, að ekki hefur stofnast gildur veðréttur í afurðum Íslandslax hf., þar sem veðréttinum var ekki haldið til laga.

Það er óumdeilt, að þinglýsing tveggja tryggingarbréfa var rétt framkvæmd og öðlast Landsbanki Íslands skv. þeim gildan veðrétt. Nánar tiltekið er hér um að ræða bréf, dags. 29.06. 1987, USD 700.539, og 8.10. 1987, USD 84.790. Öllum hinum bréfunum, nú að tölu, er þinglýst í Reykjavík. Samkvæmt gögnum málsins kemur í ljós að greitt hefur verið inn á þessi bréf. Eftir venju, sem gildir í viðskiptum sem þessum, sem bæði er eðlileg og að því er virðist óhjákvæmileg, eiga greiðslur, sem berast, að ganga inn á elstu lánin. Skv. réttarskjali nr. 14 verður að teljast að lánin frá 29.06. 1987 og 8.10. 1987 séu að fullu greidd skv. þeirri venju. Á því skjali er yfirlit vegna þessara afurðalánaviðskipta.

Þá er ekki hægt að fallast á með sækjanda að handveð eða ígildi þess hafi stofnast á hendur þriðja manni þar sem öll skilyrði til þess skortir, svo sem tilkynningu til skuldara eða áritun á bréf. Niðurstaðan er því sú að kröfu Landsbanka Íslands að upphæð ísl. kr. 90.975.538, nr. 48m á kröfulýsingarskrá er skipað sem almennri kröfu en ekki sem kröfu utan skuldaraðar.

Málskostnaður ákveðst kr. 920.000,00.

Úrskurðinn kvað upp fulltrúi skiptaráðanda, Þorsteinn Pétursson.

Ú r s k u r ð a r o r ð:

Hafnað er, að krafa Landsbanka Íslands í þb. Íslandslax hf., að upphæð kr. 90.975.538, nr. 48m á kröfulýsingaskrá sé utan skuldaraðar. Hún er samþykkt sem almenn krafa. Landsbanki Íslands greiði þb. Íslandslax hf. kr. 920.000,00 í málskostnað.
